

AMID Working Paper Series 18/2002

Etniske minoriteters tilpasning til livet i Danmark – forholdet mellem majoritetssamfundet og etniske minoriteter¹

Morten Ejrnæs

Den sociale Kandidatuddannelse, Aalborg Universitet

Indledning

Etniske minoriteters tilpasning i Danmark er et centralt emne i minoritetsforskningen, og dette aspekt behandles da også direkte eller indirekte i al forskning om etniske minoriteter i Danmark. Men det behandles med meget forskellig dybde og ud fra meget forskellige synsvinkler. Det er derfor en umulighed at give en dækkende oversigt over forskning og undersøgelser, der berører dette felt.

På den anden side er problematikens centrale placering og den store spredning i forskning, der tager temaet op, en ekstra grund til at sætte fokus på dette emne, og det er hvad jeg vil gøre i arbejdspapiret. Jeg har imidlertid ikke nogen ambition om at inddrage al relevant forskning og desværre ikke engang altid den vigtigste.

Min ambition er for det første at påvise, at der er mange forskellige udgangspunkter for at analysere dialektikken mellem majoritetssamfund og etniske minoriteter; for det andet at tydeliggøre de forskellige organisatoriske, faglige og metodiske synsvinkler på forskningsfeltet; og for det tredje at fremlægge nogle vigtige dilemmaer inden for denne forskning. Specielt behandler jeg integrationsbegrebet, fordi det er det hyppigst anvendte begreb. Da det altid anvendes som et positivt ladet begreb, og det samtidig er upræcist, anvendes målsætningen om integration ofte som legitimering af en række tiltag og indgreb over for etniske minoriteter, hvoraf en del er både diskriminerende og undertrykkende. Uklarheden i den politiske anvendelse af begrebet afspejler sig i den

¹ Dette arbejdspapir er et notat udarbejdet for Akademiet for Migrationsstudier i Danmark i forbindelse med en kortlægning af integrationsforskningen i Danmark siden 1980, udført i opdrag af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. Projektet vil blive sammenfattet i en endelig rapport, der forventes udgivet af Ministeriet i løbet af efteråret 2002.

forskningsmæssige anvendelse, og det har alvorlige følger for forskningens mulighed for at påvise undertrykkelse og diskrimination og synliggøre etniske minoriteter som aktører, der er medborgere i samfundet.

Jeg vil i notatet sætte fokus på enkelte undersøgelser inden for forskningsområderne: holdnings- og levekårsbeskrivelse, etniske minoriteters og specielt flygtnings hverdagsliv og strategier, diskrimination, unges hverdagsliv og etniske minoriteters strategier i forhold til daginstitution og skole. De fleste undersøgelser på disse områder vil nemlig have etniske minoriteters tilpasning til livet som et centralt tema. Jeg vil derimod slet ikke behandle undersøgelser inden for en række specifikke forskningsområder, selvom de bestemt indirekte har en hel central betydning for etniske minoriteters tilpasning. Det gælder psykologisk forskning om fx identitetsdannelse og flygtnings traumer², det gælder sprogvidenskabelig forskning om fx tosprogethed og sprogets betydning for identitetsdannelse³. Det gælder etniske minoriteters position i forhold til en række velfærdstatslige institutioner som sundhedspleje, fritidssektor, socialektor, sundhedsvæsen mv.⁴. Det gælder forskning i ældre med anden etnisk baggrund⁵. Det gælder forskning i kriminalitet og bandedannelse⁶. Det gælder endelig fem centrale områder, som overordnet har meget stor betydning for etniske minoriteters tilpasning til livet i Danmark, som alligevel må udelades i dette notat. Områderne er forskning i etniske minoriteters bosætningsmønstre⁷ og arbejdsmarkedstilknytning⁸ og demografisk-økonomisk forskning om etniske minoriteters indvirkning på den danske befolkningssammensætning og samfundsøkonomi⁹, politologisk forskning om holdninger til etniske minoriteter¹⁰, analyse af mediernes behandling af stof om etniske minoriteter¹¹ og forskning i etniske minoriteters retsstilling¹².

² Se fx generelt om interkulturel psykologi Arenas (1997), om unge Singla (1999), om voksne Mirdal (1983), om uledsagede flygtningebørn Mertz og Starska (1991) og om handlestrategier i præasylperioden Staunæs (1998)

³ Se fx den række af bøger, der er publiceret som Københavnerstudier.

⁴ Inden for disse felter findes en meget anseelig del af den samlede forskning i etniske minoriteter i form af evalueringer, undersøgelser og forskning, der sætter fokus på virkningerne af forskellige tiltag. Nogle få publikationer om daginstitutioner og skoler er omtalt i dette arbejdspapir

⁵ Se fx Leeson (1989), Lindblad og Mølgaard (1993) og Egeblad (1996)

⁶ Dette område er forskningsmæssigt underbelyst, og man er ofte henvist til politiets opgørelser. For behandling af kriminalitetens udbredelse og diskussion af bandedannelse, se henholdsvis Kyvsgaard (2000) og Hjarnø, L. (1998).

⁷ For en kvantitativ belysning af dette område se Hummelgaard og Husted (2001) og Hummelgaard et al. (1995), for en kvalitativt orienteret Gitz-Johansen (2001) og for en både kvantitativ og kvalitativ belysning, der trækker på Bourdieus begrebsapparat se Børresen (2000). Integrationslovens betydning for nyankomne flygtnings bosætning dokumenteres i Rasmussen (2001).

⁸ Se fx Nielsen, Rosholm, Smith & Husted (2000 og 2001) og Dahl, Jakobsen og Emerek (1998) og Jacobsen (2000).

⁹ Se fx Rasmussen (2000), Coleman og Wadensjö (1999) og Mogensen og Matthiessen (2000a og b)

¹⁰ Gaasholt og Togeby (1996) har lavet en stor empirisk undersøgelse om danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere har senere fulgt op med både teoretiske betragtninger og fortsatte undersøgelser af holdningernes udvikling over tid (Togeby (1997a og b, 1998). Hun har understreget politikernes og mediernes betydning for befolkningens holdningsdannelse; idet hun påviser, at svingningerne i holdninger følger efter politiker- og mediedebat om etniske minoriteter. Nannestad (1999a og b) kommer på baggrund af samme data frem til, at befolkningens holdning først og

I dette notat behandles således nogle udvalgte forskningsområder, og udvælgelsen er bestemt af, at jeg inden for disse forskningsområder har kunnet fremdrage eksempler på undersøgelser, der illustrerer vigtige problemstillinger i forhold til etniske minoriteters tilpasning til livet i Danmark. Det drejer sig om integrationsbegrebets anvendelighed, levkårssammenligninger, diskrimination, handlingsteorier og diskursanalyse.

Dispositionen for notatet er, at der først er et afsnit om den eksisterende forskningsopsplitning, så et afsnit om kultur- og integrationsbegrebets centrale placering i politikdannelse, lovgivning og forskning. Så kommer et længere afsnit med en gennemgang af forskningstilgange og eksempler på undersøgelser, der har relevans for studiet af etniske minoriteters tilpasning til livet i Danmark. Notatet afsluttes med en diskussion af nogle betydningsfulde skillelinjer og udfordringer til forskning, der vedrører etniske minoriteters tilpasning til samfundslivet i Danmark.

Forskning i etniske minoriteters tilpasning fremstår fragmenteret

Etniske minoriteters tilpasning til samfundslivet i Danmark forstås i denne artikel som en proces, der udspiller sig mellem et majoritetssamfund og forskellige etniske minoritetsgrupper. Det betyder, at begreber og teorier skal være anvendelige til beskrivelse og analyse af etniske minoriteters situation i Danmark. Begreberne skal på den ene side indfange majoritetssamfundets struktur og majoritetsbefolkningens aktørers holdninger og handlinger i forhold til minoriteten og på den anden side indfange etniske minoriteters levvilkår, deres grupperinger og organiseringer samt deres individuelle og familiemæssige (overlevelses)strategier og taktikker.

fremmest er et resultat en nyttemaximerende tankegang, idet dele af den danske befolkning ikke vil betale prisen for at være solidarisk.

¹¹ En lang række studier har analyseret mediernes behandling af etniske minoriteter. Der har været mere traditionelle indholdsanalyser (Jensen 2000), og der har været studier, der med en diskursanalytiske metode har forsøgt at dekonstruere mediernes fremstilling af etniske minoriteter (Larsen 1998, Toft 1999 og Jørgensen & Bülow 1999). Hussain, Yilmaz og O'Connor (1997) har analyseret mediediskursen og dens sammenhæng med den folkelige diskurs. Gaarde (2000) har bl.a. lavet en empirisk analyse af, hvorledes flygtninge- og indvandrerspørgsmålet er blevet behandlet i tre danske aviser (BT, Jyllands Posten og Politiken) i udvalgte perioder siden 1970.

¹² Der er en række jurister, som intenst beskæftiger sig med menneskerettigheder eller international ret. Og i forbindelse med ny lovgivning, der vedrører etniske minoriteter er det almindeligt, at der udarbejdes høringssvar i flere organisationer, der har juridisk ekspertise. Det gælder først og fremmest Det Danske Center for Menneskerettigheder, men også Nævnet for Etnisk Ligestilling, Dansk Flygtningehjælp og Dokumentations- og Rådgivningscenteret om Racediskrimination er aktive på dette felt. På Det Danske Center for Menneskerettigheder foregår megen juridisk forskning, der er relevant for etniske minoriteters tilpasning til samfundslivet i Danmark. Som et eksempel på denne forskning kan fremhæves Justesens ph.d.-afhandling (2000), hvor hun redegør for etniske minoriteters aktuelle situation på det danske arbejdsmarked. Diskrimination og manglende lighed er blandt årsagerne til, at etniske minoriteter er ramt af en uforholdsmæssig høj arbejdsløshed. Med fokus på arbejdsmarkedet analyseres lighedskravet i menneskerettighederne og i dansk ret. Undersøgelsen af det menneskeretlige lighedskrav tager afsæt i FNs Racediskriminationskonvention. Det konkluderes, at lighedskravet er udtryk for et krav om faktisk individuel lighed. På den måde omfatter lighedskravet både et forbud mod diskrimination og et krav om iværksættelse af særlige foranstaltninger til at forhindre diskrimination.

Forskningen i etniske minoriteters tilpasning fremstår meget fragmentarisk, hvilket har en række forskellige årsager.

For det første må belysningen af denne problemstilling sætte fokus på en række forskellige forhold:

- De etniske minoriteters hverdagsliv og livsbetingelser (levetår, værdier, holdninger, kultur, kompetencer og kvalifikationer)
- Samfundsstrukturen (det nationale i forhold til det internationale og globale, strukturel og institutionel diskrimination, magtforhold knyttet til etnicitet, klasse og køn)
- De velfærdsstatslige institutioner (børnepasnings-, skole-, uddannelses-, arbejdsmarkeds- og forsørgelsessystem)
- Majoritetsbefolkningen (værdier, holdninger og kultur)
- Normative forestillinger om, hvordan forholdet mellem majoritets- og minoritetsbefolkning bør være.

Det er imidlertid sjældent, at der sættes fokus på alle disse forhold i én og samme undersøgelse, og der findes heller ikke nogen forskningsmiljøer, hvor forskere har et samarbejde om at belyse alle disse aspekter af etniske minoriteters tilpasning til samfundslivet i Danmark.

For det andet er der meget forskellige videnskabelige (teoretiske og metodiske) udgangspunkter for analysen af etniske minoriteters tilpasning. Der er forskellige fagvidenskabelige udgangspunkter. Der kan anlægges en demografisk, økonomisk, sociologisk, politologisk, antropologisk, kulturanalytisk, psykologisk eller juridisk synsvinkel.

Der er desuden videnskabsteoretisk helt forskellige tilgange, der dog delvist følger ovennævnte faglige discipliner. Således er der især inden for økonomi, sociologi og politologi forskere, der ved hjælp af register-, spørgeskema-, og interviewundersøgelser bestræber sig på at fremlægge faktuelle oplysninger om etniske minoriteters leveår og holdninger samt om diskrimination. Der anvendes positivistisk inspirerede forskningsmetoder, som forsøger at leve op til bestemte kriterier for fx repræsentativitet og gyldighed. Som eksempler på denne forskning kan nævnes en række undersøgelser fra Socialforskningsinstituttet, som bredt har forsøgt at afdække etniske minoriteters leveår, således at der kan foretages sammenligninger mellem etniske minoritetsgrupper indbyrdes og mellem etniske danskere og forskellige minoritetsgrupper. (Henriksen 1985, Melchior 1990, Jeppesen 1989, Schmidt og Jakobsen 2000). Men også inden for specialområder som bolig (Hummelgaard og Husted, 2001) og sundhed (Jeppesen og Nielsen 2001) findes der studier, der detaljeret redegør for etniske minoriteters situation på dette felt. Endelig findes der blandt økonomer forskere, som ser på etniske minoriteters tilknytning ud fra rent økonomiske teorier (Nielsen et al. 2001). Inden for især antropologi og sprogvidenskab anvendes socialkonstruktivistiske tilgange, som er karakteriseret ved at fokus er på forskellige

diskurser og dekonstruktionen af centrale begreber i medierne og i forskningen, som fx kultur. Metoden er forskellige former for diskursanalyse. Eksempler på denne type analyse findes hos Schierup (1993), Diken (1998), Mørck (1998) og Preis (1996). Der lægges vægt på dekonstruktion af fænomener og fremlæggelse af alternative konstruktioner.

En tydeliggørelse af den sidste positions kritik af positivistisk forskning fremlægges af Preis: "På en særdeles provokerende vis undersliper flygtninge traditionelle videnskabelige erkendelsesmåder; de kan ikke forstås ud fra årsagssammenhænge eller inden for logikkens rammer" (1996: 200), og hun fortsætter "flygtninge kan ikke tælles" og videre "Flygtninge kan ikke defineres" og endelig "Flygtninge kan ikke beskrives" (ibid: 200-201). Diken kritiserer dele af den empirisk orienterede forskning for at indføre en diskurs, der understøtter opdelingen i "os" og "dem" (1998:47-52).

Endelig er der forskel på, om forskningen tager udgangspunkt i et funktionalistisk paradigme eller et konfliktparadigme. Denne skillelinje var særlig aktuel inden for samfundsvidenskaben i slutningen af 60'erne og i begyndelsen af 70'erne, men den er stadig aktuel inden for minoritetsforskningen. Selvom det sjældent fremgår eksplicit, hviler undersøgelser og forskning, der anvender kultur- og integrationsbegrebet, ofte på den opfattelse, at samfundet er et funktionelt system, hvor systemeksterne forstyrrelser som fx etniske minoriteter med en anden kultur, kan skabe disintegration, hvor der før har hersket integration. Schwartz (1985:130-144) har påvist, hvorledes integrationsforskningen overtager Chicagoskolens begreber. Immigranten opfattes som det forstyrrende element, der gennem akkulturation, assimilation eller integration skal tilegne sig værtslandets kultur, således at der opstår værdikonsensus. Han henleder opmærksomheden på Bourdieu som et muligt svar på Chicagoskolens paradigme. Modpolen til den funktionalistiske forskning, er konfliktforskning, der understreger, at internationale magtforhold og national samfundsstruktur skaber modsætninger, der meget ofte kommer til at følge etniske skillelinjer, og at etniske minoritetsgrupper derfor hyppigt bliver diskrimineret. Skillelinjen er imidlertid ikke klar.

For det tredje er det en lang række ikke indbyrdes forbundne "miljøer", der beskæftiger sig med undersøgelser og forskning i etniske minoriteter. Det drejer sig især om antropologi, sociologi og minoritetsstudier ved Københavns Universitet, Center for mellemøststudier ved Odense Universitet og mindre grupper på Århus Universitet, RUC og Aalborg Universitet. Sektorforskningsinstitutterne er også repræsenteret; Socialforskningsinstituttet, der inden for de sidste år har oprettet et nyt program for forskning i etnisk minoriteter og Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, som især har lavet registerundersøgelser og Statens Byggeforskningsinstitut, som via undersøgelser af belastede byområder er blevet inddraget i denne forskning. Det danske Center for Menneskerettigheder har som en vigtig del af deres aktiviteter haft undersøgelser af etniske minoriteters retsstilling. Særlige bevillinger til forskning i etniske minoriteter har først Dames ved Syddansk Universitetscenter haft; og nu er AMID oprettet som et forskningsmiljø, der skal beskæftige sig med migrationsforskning. Rockwool Fondens Forskningsenhed har lavet en række fortrinsvis økonomiske og demografiske studier af etniske minoriteter i

Danmark. Herudover eksisterer der en række større og mindre konsulentfirmaer, der har udført evalueringer og undersøgelser på dette område. PLS Consult, der er et traditionelt konsulentfirma, har således udført mange undersøgelser for Indenrigsministeriet, fx Bjørn og Thøgersen (2000). Catinét er et nyt analyseinstitut, der har gjort analyser af etniske minoriteter til et specialområde, og som derfor har et interviewkorps, der kan interviewe etniske minoriteter på deres modersmål.

For det fjerde er debatten om etniske minoriteter meget intens i medierne, blandt politikerne og endelig blandt embedsmændene i stat og kommune. Denne debat har i mange år været tematiseret som en debat om etniske minoriteters integration eller snarere manglende integration. Denne debat har både direkte og indirekte haft stor betydning for hvilke undersøgelses- og forskningsinitiativer, der er taget.

Der er nemlig i de sidste 20 år foretaget mange evalueringer og undersøgelser, og det har først og fremmest været undersøgelser af integration, som har været igangsat af politikere og embedsmænd inden for forskellige sektorer både på kommunalt og statsligt niveau.

Der har til gengæld været få store forskningsinitiativer på området; men der er produceret en stor mængde rapporter, artikler og bøger om emnet, fordi politikere og embedsmænd konstant har efterspurgt viden og især handlingsanvisninger på dette felt. Det har imidlertid været karakteristisk, at en stor del af arbejdet har været undersøgelser og evalueringer af etniske minoriteters integration. Hvad der i den enkelte undersøgelses kontekst skulle forstås som integration har ofte indirekte eller direkte være defineret af opdragsgiverens umiddelbare problemer med etniske minoriteter på et bestemt område.

For det femte betyder den intense politisering af feltet, at forskerne, hvad enten de ønsker det eller ej, risikerer at blive politiske aktører, eller at deres forskning bliver taget til indtægt for bestemte politiske interesser. Det gør nogle forskere bange for at udtale sig, mens andre har tendens til at bruge deres forskningsresultater på dette område i en generel politisk argumentation. Det betyder altså, at denne forskning indgår i et strategisk og taktisk spil, der ikke kan undgå at influere på både valg af forskningsemner og præsentation af resultater.

Integrationsbegrebets dominerende placering i politik og lovgivning

Hvad enten etniske minoriteter fremstilles som et socialt problem eller som en ressource så diskuteres deres samfundsmæssige situation som et spørgsmål om integration. I både problematiseringer og politiske målsætninger står integrationsbegrebet helt centralt.

De seneste meget betydningsfulde eksempler på dette er *Integrationsbetænkningen* fra 1997, *Integrationsloven*, der trådte i kraft 1/1 1999, og tænketankens rapport fra 2001 *Udlændinges integration i det danske samfund*.

I integrationsbetænkningen sammenfattes opfattelsen af begrebet integration således “Udvalget har drøftet de forskellige politiske og teoretiske opfattelser om integration og integrationspolitik. Nogle udvalgsmedlemmer lægger større vægt på kulturelle faktorer i integrationsprocessen, mens andre særligt fremhæver sociale faktorer. Andre igen opfatter integration som en samlebetegnelse for en række konkrete tiltag og finder det mere nyttigt at anvende betegnelsen etnisk ligestilling. Udvalget har ikke set det som sin opgave at tage konkret stilling til de forskellige beskrivelser af integration og integrationspolitik, idet udvalget er af den opfattelse, at fastlæggelsen af en overordnet forståelse af et integrationsbegreb ikke altid vil være afgørende for drøftelsen af de praktiske enkeltspørgsmål, som opstår i forbindelse med integrationsindsatsen” (Integrationsbetænkningen 1997:70-71). Det fremgår således eksplicit af betænkningen, at udvalget hverken har været politisk enige om målet med indsatserne eller har kunnet enes om et teoretisk begrebsapparat, der kunne belyse processerne.

Titlen på den nye lov, der trådte i kraft 1.1.99 “Lov om integration af udlændinge” angiver tydeligt, at integrationsbegrebet stadig indtager en helt central placering. Integrationsloven var det første forsøg på at skabe en samlet koordineret indsats for nyankomne flygtninge, og en af de vigtigste nyskabelser var, at man forsøgte at præcisere målene med de nye tiltag. Det blev fastslået, at formålet med integrationsindsatsen er at “bidrage til, at nyankomne udlændinge sikres mulighed for deltagelse på lige fod med andre borgere i samfundets politiske, økonomiske, arbejdsmæssige, sociale, religiøse og kulturelle liv” (Lov om integration af udlændinge §1). Deltagelse eller integration er målet, men det er bemærkelsesværdigt, at det præciseres, at deltagelsen skal være på lige fod med danske borgere, og den skal gælde alle væsentlige livsområder.

I §1 angives imidlertid yderligere to mål: at “bidrage til, at nyankomne udlændinge hurtigt bliver selvforsørgende” og at “bibringe den enkelte udlænding en forståelse for det danske samfunds grundlæggende værdier og normer”. Det er således tydeligt, at både selvforsørgelse og forståelse for dansk kultur også er mål. Integrationsloven indeholder således bare i formålsparagraffen tre forskellige mål for integrationsprocessen eller tre forskellige succeskriterier.

Den af indenrigsministeriet nedsatte tænketank har lavet en rapport, hvor der opstilles syv kriterier for integration: 1. Danskundskaber og uddannelse. 2. Beskæftigelse. 3. Selvforsørgelse. 4. Fravær af diskrimination. 5. Kontakt mellem udlændinge og danskere i dagligdagen. 6. Deltagelse i det politiske liv. 7 Grundlæggende værdier og normer (Udlændinges integration i det danske samfund 2001).

Som det fremgår af ovenstående tre centrale officielle dokumenter om integration er det enestående uklart, hvad der menes med integration som teori, som politisk mål eller som utopi.

Forskellige tematiseringer af etniske minoriteters tilpasning

I dette afsnit fremlægges en række forskellige forskningstilgange, og der omtales eksempler på undersøgelser inden for hver forskningstilgang.

Kultur, assimilation og integration

I mange undersøgelser gøres etniske minoriteters kultur til en central faktor, der hævdes at kunne forklare graden af integration, men en lang række forskere har dog helt eksplicit gjort op med denne tendens Horst (1991), Schierup (1993), Diken (1998).

Til gengæld overlever integrationsbegrebet i en eller anden form hos langt de fleste forskere, uden at det gøres til genstand for en tilsvarende problematisering. Begrebets centrale placering fremgår af titlerne på flere af de sidste års forskningspublikationer “Integrationens paradoks” (Mikkelsen 2001), “Mislykket integration?” (Mogensen og Matthiessen 2000a) “Integration i praksis: kommunernes første erfaringer med integrationsloven” (Bjørn og Thøgersen 2000).

Når det eksplicit har været diskuteret, hvad det betyder, at kultur indtager en dominerende stilling hos nogle forskere, så skyldes det, at hyppig henvisning til kultur og kulturelle forskelle forholdsvis entydigt viser, at de pågældende forskere tillægger kulturen stor vægt og dermed generelt har en tendens til at nedtone sociale og strukturelle forholds betydning.

Derimod har man ikke på samme måde kunnet identificere, at forskere, der anvendte integrationsbegrebet, havde en særlig teoretisk tilgang til studiet af etniske minoriteter. Integrationsbegrebet har kunnet indeholde så mange forskellige betydninger, at man ikke på baggrund af en tilkendegivelse af, at undersøgelserne drejede sig om integration, har kunnet sige noget om det teoretiske indhold.

Nogle studier har beskæftiget sig med at karakterisere den førte politik over for etniske minoriteter, og omdrejningspunktet har ofte været, om politikken kunne karakteriseres som en ensidig tilpasningsproces, hvor etniske minoriteter fordanskedes (assimilation) eller en gensidig tilpasningsproces (pluralistisk integration), der tillod etniske minoriteter at bevare centrale kulturelle og religiøse kendetegn.

Hamburger (1989) har beskrevet, hvorledes tyrkiske kvinder blev påvirket af migrationen til Danmark ved at blive tvunget ud på arbejdsmarkedet og ved at komme i kontakt med danskere med anderledes køns- og seksualmoral. Assimilationspresset fremmer en segregationstendens, som rammer kvinderne hårdt i form af isolation og psykiske vanskeligheder. Hamburger viser tillige, at den statslige og kommunale politik overordnet bygger på assimilatoriske principper, som dog kan udmøntes meget forskelligt på lokalt plan. Hun formoder, at den assimilatoriske tendens vil forstærke segregationen hos de tyrkiske kvinder. Hamburger angiver, at den statslige politik kan virke anderledes på andre etniske grupper, der har en anden specifik baggrund og kultur.

Horst (1988 og 1991) og Schierup (1988 og 1993) har også behandlet spørgsmålet, om hvorvidt etniske minoriteter bliver integreret eller assimileret i det danske samfund, men deres behandling har været mere overordnet og teoretisk. Horst (1991) påviser, at politikken meget ofte har været en “ad hoc-politik”, der blev formuleret på grund af de

akutte problemer, der viste sig inden for en bestemt sektor. Ad hoc-politikken retter sig mod de påståede mangler eller problemer hos etniske minoriteter.

Skuttnabb-Kangas (1990:164) har i en bog, der i øvrigt først og fremmest handler om sprogteori, meget kort fremlagt en model for individers grad af integration eller snarere kvalitativt forskellige integration. Kernen i modellen er de forskellige former for kulturel kompetence, etniske minoriteter tilegner sig. Hun skelner mellem segregation, funktionel tilpasning, akkulturation, integration, assimilation og to forskellige former for marginalisering. Alle tilpasningsformerne er karakteriseret ved individernes kompetence med hensyn til viden, følelser, adfærd og metakulturel bevidsthed. Begrebsapparatet, der ligger i forlængelse af Chicagoskolens disintegrationsteori, men er udvidet med de to former for marginalisering og kan derfor også indfange etniske minoriteters eksklusion og polariseringen mellem minoritets- og majoritetsbefolkning. Begrebsapparatet har teoretisk styrke og virker umiddelbart operationaliserbart i forhold til at undersøge individers og familiers tilpasning, (se også Schierup 1988).

Undersøgelser, der bredt belyser levekår og holdninger

En lang række forskningsresultater hviler på kvantitative undersøgelser af etniske minoriteters forhold i Danmark. Der er først og fremmest tale om registerdata eller data, der er indsamlet gennem traditionelle survey-undersøgelser, der dog kan være suppleret med interviews med nøglepersoner. Disse publikationers styrke er de omfattende beskrivelser af levekår på en række forskellige områder. Det er formidlingen af de empiriske resultater, der står centralt i disse undersøgelser. Der foretages sammenligninger med andre undersøgelser, men der er på den anden side sjældent en underbygning eller perspektivering af resultaterne gennem teoretiske diskussioner.

Den første samlede belysning af etniske minoriteter fra tredjelande i forhold til etniske danskere blevet lavet på baggrund af registeroplysninger fra 1981 (Henriksen 1985). Hovedvægten lå på arbejdsmarkedstilknytning og indtjening. Fordelen ved denne type undersøgelser er datas høje repræsentativitet og pålidelighed. Ulempen er, at kun få typer data er til rådighed, og at holdninger og strategier overhovedet ikke kan belyses.

En meget omfattende belysning af levekårene og holdningerne hos 18-25-årige unge indvandrere med jugoslavisk, pakistansk og tyrkisk baggrund i 1988 findes hos Jeppesen (1989). Undersøgelsen dokumenterede, at disse grupper på alle væsentlige levekårskomponenter var dårligere stillet end unge med etnisk dansk baggrund. Schmidt og Jacobsen (2000) lavede en opfølgingsundersøgelse med den samme gruppe 10 år senere, og de kunne påvise en række levekårs-mæssige fremskridt, og de kunne også påvise en række holdningsskift på helt centrale områder. Disse to undersøgelser dokumenterer denne type forsknings værdi på to felter. For det første fremlægges en række facts om levekår, som tydeliggør de etniske minoritetsgruppers relative placering i forhold til majoritetsbefolkningen, og samtidig gør forløbsundersøgelsen det muligt at tydeliggøre, hvorledes alder og længde af opholdstid har betydning for levekår, holdninger og strategier. Jeppesen og Nielsen

(1998a og b og 2001) fremlægger en række facts om småbørns opvækstvilkår i indvandrerfamilier med tyrkisk, pakistansk og jugoslavisk baggrund og flygtningefamilier med somalisk, srilankansk og irakisk baggrund. Det er en forløbsundersøgelse, hvor der både er mulighed for at sammenligne udviklingsforløbene mellem de forskellige minoritetsgrupper og med en etnisk dansk (kontrol)gruppe.

Catinét, der er nyt analyseinstitut, har foretaget flere undersøgelser (Stjer 1999, Mikkelsen 2001). Undersøgelserne er baseret på interviews med personer med flygtninge- eller indvandrerbaggrund, og de bliver om nødvendigt interviewet på deres modersmål. Analyserne omhandler beskæftigelsessituation, social integration, danskundskaber, estimeret livskvalitet, generel tilfredshed med livet i Danmark, oplevet diskrimination, tilfredshed med opholdet i Danmark, boligforhold, forbrugsgoder og bruttoindkomst samt ønske om tilbagevenden til oprindelseslandet. Mikkelsen (2001) har anvendt data fra disse interviewundersøgelser til at fremlægge en række kendetegn ved etniske minoriteter, som sjældent er blevet belyst kvantitativt og repræsentativt. Det gælder fx begrundelsen for at forlade hjemlandet, forestillinger om at komme til Danmark og forventninger til fremtidigt ophold i Danmark (ibid:46-51). Herudover er der data om jobsøgningskanaler (ibid:83), vurdering af beboersammensætning og begrundelser for at ville flytte (ibid:105-108). I et kapitel om staten, civilsamfundet og sociale kontakter er der oplysninger om forholdet til myndigheder, skole og foreninger samt oplysninger om ægteskab, sociale kontakter og oplevelsen af integration og af at være dansk (ibid:107-127). Undersøgelsen sætter fokus på de sociale netværk eller individernes sociale kapital, og især betydningen af at have netværk, der kan skaffe attraktive jobs. De tætte netværk i nogle etniske grupper indebærer en risiko for en udsigtsløs etablering som selvstændig og altså en hæmsko for arbejdsmæssig integration. Der er afsnit om oplevet diskrimination, om etniske minoriteter i politik og danskernes holdninger til etniske minoriteter. På disse felter indeholder undersøgelsen og de bagvedliggende opgørelser fra Catinét en række kvantitative oplysninger om etniske minoriteters levekår, oplevelser, holdninger og strategier. I undersøgelsen fremlægges det paradoks, at etniske minoriteter på trods af, at de er udsat for negative holdninger og en omfattende diskrimination, alligevel føler sig godt integreret. Det forklares ved, at etniske minoriteter ikke sammenligner sig med etniske danskere men med deres egen tidligere – som regel dårligere – situation.

Etniske minoriteters vilkår, tilpasning, hverdagsliv og strategier

Bajaj og Laursen (1988) understreger betydningen af en række specifikke kulturelle kendetegn, som pakistanske familier i Danmark viderefører i Danmark. Det gælder arrangerede ægteskaber, ægteskaber inden for blodsbeslægtet familie eller fjernere familie, syn på opdragelse af henholdsvis drenge og piger. “Det pakistanske indvandrersamfund er et minoritetssamfund baseret på den kendsgerning, at pakistanerne har en etnisk, religiøs og kulturel baggrund, der adskiller dem radikalt fra det omgivende danske samfund” (1988:175). Forfatterne konstaterer, at der især den første periode efter indvandringen har været tendens til også at omgås med pakistanere, der ikke kom fra samme befolkningslag, men det konstateres, at det er vigtigt at signalere tilhørsforhold til middelklassen i Pakistan. Skilsmisse er

ualmindelig, og de få kvinder i den situation er meget dårligt stillet. Der er ikke længere særlig mange af de pakistanske indvandrere, der realistisk tror, at de vender tilbage til Pakistan, selvom dette oprindeligt har været meningen. Endelig konstateres det, at arbejdsløsheden har ramt familierne hårdt, og at det har betydet, at mange har etableret sig som mindre selvstændige – ikke fordi de har haft specielt meget lyst til dette, men fordi de er blevet arbejdsløse. Arbejdsløsheden har for kvinderne betydet, at de er blevet hjemmegående eller medhjælpende hustruer.

Schierup (1988) beskriver en gruppe jugoslaviske indvandrere vlacherne i Helsingørområdet, og han sammenligner dem med en gruppe vlacher i Sverige, og han tydeliggør, at de to grupper til trods for deres ensartede etniske og kulturelle baggrund udvikler forskellige integrationsmønstre. Dette skyldes efter Schierups mening, at der i Helsingør opstod “et gunstigt samspil mellem en mere eller mindre tvangsmæssig socialisation til systemets normer og en separat organisering af egne erfaringer, egen identitet og egne kanaler for indflydelse blandt indvandrerne” (Schierup 1988:209). Der udvikledes også en ny kulturkompetence blandt indvandrerne. For både de vchlachiske indvandrere i Danmark og Sverige var kontakten med arbejdskammeraterne vigtig for deres opfattelse af arbejdssituationen. “Den blev et udgangspunkt for at de danske vlacher kunne begynde at organisere en identitet, knyttet til indvandringslandet og strategier for indflydelse på deres egen situation”. (ibid:209). I lokalsamfundet blandt vlacherne kunne erfaringer fra mødet med majoritetssamfundet bearbejdes. Det medfører efter Schierups mening, at der udvikles en form for “dobbelt kulturkompetence”, som adskiller sig fra assimilation (jf. Skuttnabb-Kangas 1991). Schierup tydeliggør, at den undersøgte gruppe af svenske vlacher havde en meget anderledes arbejdssituation, som bl.a. betød, at de ikke kom til at indgå i et kollektiv, som omfattede etniske svenskere, og i lokalsamfundet betød bl.a. den lokale offentligheds pres, at vlacherne kom til at føle sig afmægtige (ibid:212). Schierups beskrivelse og analyse viser, hvorledes primært arbejdssituationen men også vilkårene i lokalsamfundet er afgørende for, hvilke kulturelle kompetencer og hvilket integrationsmønster, etniske minoritetsgrupper udvikler. Schierup fremhæver arbejdssituationen og lokalsamfundets betydning, mens de mere overordnede strukturer og institutioner ikke har meget plads i denne analyse.

Diken (1995) opererer med et rigt facetteret begrebsapparat, når han beskriver og analyserer tyrkernes situation i Ikast. Han kan dermed inddrage deres geografiske, bolig-mæssige, og arbejds-mæssige situation (både formel og uformel beskæftigelse). I den konkrete analyse inddrager han både de arbejds-mæssige forhold i form af lønarbejde i ustabile jobs og andre former for supplerende arbejde inden for husholdet. Han sammenfatter derefter de familiemæssige og de arbejds-mæssige forhold i nogle “overlevelsestaktikker”, der er karakteristiske for det tyrkiske hushold. Han beskriver sin tilgang således: “Jeg mener dermed, at spændingsområdet mellem økonomiske (forklaringer udelukkende ud fra økonomiske faktorer determinisme) og kulturalisme (i betydningen udelukkende at forklare indvandrerfamiliens reproduktionsmønstre ud fra konventioner/islam/kønsforskellighed og lign.), hvori indvandrerdebatten overvejende bevæger sig, i det mindste delvis kan overkommes ved at studere det tyrkiske hushold” (Diken 1995:78).

Ejrnæs og Tireli (1997) har på grundlag af en spørgeskemaundersøgelse til danske kommuner beskrevet, hvorledes den kommunale politik og praksis var over for etniske minoriteter. De har gennem interviews med beboere i boligkvarterer i syv kommuner beskrevet etniske minoriteters situation, holdninger og strategier og forholdet til etniske danskere. For at belyse det sidste forhold blev der også interviewet beboere fra majoritetsbefolkningen. De strukturelle forhold på arbejdsmarkedet og kommunens politik over for etniske minoriteter blev belyst under temaet ligestilling; mens etniske minoriteter som aktører i lokalsamfundet og i forhold til den politiske arena blev undersøgt under temaet deltagelse, og endelig blev forholdet til majoritetsbefolkningen undersøgt under temaet fredelig sameksistens.

Flygtninges tilpasning, hverdagsliv og (overlevels)strategier

Preis har studeret tamilers tilpasningsmekanismer i henholdsvis Danmark og England, og hun mener, at der findes en klientgørende sagsbehandlerkultur i Danmark. Denne sagsbehandlerkultur rammer de danske tamiler, der bliver langt mindre selvhjulpne end tamiler i England, som ikke har adgang til den samme forsørgelsesstandard og derfor selv eller gennem deres netværk må skaffe sig arbejde. Preis mener, at der et behov for at "dekonstruere" begrebet integration, således at det bliver taget for, hvad det er – en vedvarende, socialt konstrueret og forhandlet proces og *ikke* en simpel gennemførelse af en allerede specificeret handlingsplan med dertil forventede resultater" (Preis 1996:228). Hun fremhæver, at en aktørorienteret forskning er påkrævet på dette felt. "Pointen er, at først når det "implicitte" er mere synliggjort i et fælles forløb mellem sociale aktører, vil der kunne åbnes for en nuancering af eksisterende vidensformer" (Preis 1996:229). Denne tilgang fortsættes i Preis (1998). Her redegøres for en række aktørorienterede undersøgelser af integrationsbegrebet, og af hvordan integrationspraksissen bliver udført. Alle aktører får stemme: flygtninge, indvandrere, lokalpolitikere, socialarbejdere, administratorer og forskere.

Tilia (1996 og 1998) har også undersøgt tamilerne og specielt deres arbejdsmarkedstilknytning. Hun finder, at tamilerne i Danmark har været ivrigt arbejdssøgende, men at de strukturelle forhold på arbejdsmarkedet har forhindret dem i at skaffe arbejde i det omfang, de har ønsket. Hendes undersøgelse kan ikke bekræfte den klientgørelse, som Preis fremhæver. Tilia understreger, at mødet med sagsbehandlerkulturen spiller en underordnet rolle i tamilernes hverdagsliv, derimod har den overordnede samfundsstruktur en assimilatorisk kraft, der betyder, at tamilernes hverdagsliv på en række områder kommer til at ligne danskernes gennem ens arbejdstider, institutionaliseret børnepasning mv.

Kofoed (1997) har undersøgt tre undervisningsprojekter for unge flygtninge, og hun har specielt fokuseret på flygtninges muligheder og vilkår for at vælge uddannelse. Hun peger på følgende faktorer, der har betydning for dette valg: flygtningenes opfattelse af tid, deres drømme eller deres oplevelse af anderledeshed i forhold til normer, som lærerne udstikker og deres nationalitet i forhold til dansk nationalitet. Disse faktorer er sammen med til at definere situationen for både flygtninge og lærere som aktører på uddannelsesinstitutionen. Her har lærerne magten, og de opretholder

forestillingen om et valg, samtidig med at de hævder, at flygtningene har urealistiske ambitioner. Flygtningene er dels som alle unge i tvivl om fremtiden, men de er også i tvivl om, hvor de geografisk skal være. De lever med tvivlen som retning (Kofoed 1997:85).

Bosniske krigsflygtninge fik i midten af 90'erne nogle helt specielle vilkår, hvor de ifølge den såkaldte "jugoslaverlov" ikke fik asyl men midlertidigt ophold. Det betød særlige belastninger for denne gruppe, som kom til at præge børn og voksne dybt. Dette er skildret grundigt i en række artikler fra Danmark, Sverige og Norge i en publikationsserie fra Nordisk Råd (se fx Schwartz 1998)

Diskrimination

Der har ikke været nogen lang tradition for forskning i diskrimination af etniske minoriteter. Horst (1991), Schierup (1993) og Ejrnæs (2001) har på et overordnet plan påvist den strukturelle og institutionelle diskrimination, der fx har forhindret etniske minoriteter i at komme ind på arbejdsmarkedet, at få boliger, når de stod for tur, få de samme forsørgelsesydelse osv. Det har været påvist, hvorledes der var forskelsbehandling, og hvorledes denne var i strid med internationale konventioner. Imidlertid er der i de seneste år også kommet en del empiriske undersøgelser, der kan påvise omfanget af diskriminationen og nogle af dens følger.

Med hensyn til diskrimination på arbejdsmarkedet viste PLS Consults undersøgelse "Praktikpladssituationen" (1996), at der var en række barrierer for at unge med etnisk minoritetsbaggrund kunne få praktikplads. Hjarnø og Jensen (1997) har i en form for socialt eksperiment tydeliggjort, at diskriminationen af unge med anden etnisk baggrund var meget betydelig. Således viser deres jobsøgningsundersøgelse, at ved henvendelse fra både en ung med etnisk dansk baggrund og en ung med anden etnisk baggrund blev den unge med etnisk dansk baggrund foretrukket tre gange så ofte som den unge med minoritetsbaggrund, selvom de unge havde samme uddannelse, og de unge med etnisk minoritetsbaggrund talte perfekt dansk (ibid:18).

Møller og Togeby har i en repræsentativ undersøgelse (1999:51) vist, at store men varierende andele af de enkelte etniske minoritetsgrupper oplever diskrimination, fx har 66% af somaliere, 34% af tyrkere, 30% af libaneserne/palæstinenserne og 11% af bosnierne har oplevet, at danskere har råbt efter dem inden for det sidste år. Fra 14% til 4% har oplevet, at danskere har overfaldet dem. Forfatterne fremhæver forskellige faktorer, der kan forklare den forskellige oplevelse af diskrimination. De fremhæver, at højt aktivitetsniveau (synlighed i gadebilledet), lille kontakt til majoritetsbefolkningen og ressourcervagthed er grunde til, at man oplever megen diskrimination; endelig fremhæver de, at unge med anden etnisk baggrund, der har erhvervet kompetence på linje med den øvrige befolkning, oplever mere diskrimination, fordi de sammenligner sig med danskere (ibid:91-92).

Mikkelsen (2001) har i den tidligere omtalte undersøgelse fundet en række parallelle tendenser med hensyn til oplevelsen af diskrimination, og han har gennemført en mere avanceret statistisk analyse, som viser, at oprindelsesland er en overordentlig vigtig

faktor. Iranere viser sig at have den største sandsynlighed for at blive diskrimineret, irakerne den næststørste, og derefter kommer pakistanere og libanesere, mens eksjugoslaver har den mindste. Uddannelse viser sig slet ikke at have betydning, når nationalitet er med i modellen. Af andre bemærkelsesværdige resultater kan nævnes, at overvægt af udenlandske venner øger sandsynligheden for at opleve sig diskrimineret, at mennesker med lang opholdstid i Danmark har mindre sandsynlighed for at opleve, at de bliver diskrimineret, at hjemmegående og pensionister har mindre sandsynlighed for at opleve diskrimination end folk, der er i arbejde; og endelig at mennesker, der oplever sig dårligt integreret har større sandsynlighed for at opleve diskrimination. Desværre sammenligner Mikkelsen ikke resultaterne med Møller og Tøgebys resultater (1999), og han fremlægger ikke selv en teori som baggrund for analysen.

Hahnemann (1998) har i en kvalitativ undersøgelse tydeliggjort konsekvenserne af den personlige diskrimination (frygten for vold, etniciteten som et stigma og udvikling af forsvarsstrategier), som etniske minoriteter har oplevet i et belastet boligområde.

Beskrivelser og analyser af unge med etnisk minoritetsbaggrund

Bøggild (1989) foretog midt i 80'erne en etnografisk undersøgelse af unge og deres familier i henholdsvis København og Ankara. Bøggild laver en komparativ undersøgelse, hvor hun analyserer de forskellige vilkår, der gælder for ungdom med tyrkisk baggrund i København og unge tyrkere i Ankara. Hun mener, at de unge i København befinder sig mellem to kulturer. De har rod i en kollektiv livsform, der stadig har stor betydning i København, fordi deres tilknytning til arbejdsmarkedet ofte er marginal. De unge mænd er samtidig meget påvirket af en forbrugerideologisk praksis, der præger en dansk ungdomskultur; men de forhindres i at blive en del af den af den samme ungdomskultur af stigmatiseringen, man som ung tyrker møder fra majoritetssamfundet. Bøggild skildrer også andre former for kultursammenstød fx mellem en kvindelig sagsbehandlerkultur og en traditionel tyrkisk mandeopfattelse (Bøggild 1991)

Røgilds (1995) og Tireli (1999a) har begge lavet undersøgelser af etnisk minoritetsungdom, der vedrører mange aspekter af etniske minoriteters tilpasning til livet i Danmark. Røgilds har sat fokus på mødet mellem etnisk dansk ungdom og etnisk minoritets ungdom og har forsøgt at belyse i hvilket omfang, der bygges "bro mellem unge indvandrere og danskere". Han forsøger at indfange den "blandingskultur", der opstår i dette møde. Han fremlægger andengenerationsindvandrernes interesse for deres rødder, og hævder, at de repræsenterer "en erindringens hermeneutik i forhold til deres oprindelige kultur og på den anden side repræsenterer en helt anden kritik af moderniteten og moderniseringsprocesserne end den, man ellers er vant til at se i repræsenteret i Vesten." (Røgilds 1995:240). Røgilds beskæftiger sig med unge andengenerationsindvandreres frigørelsesproces og sætter fokus på deres møder med danskere, og dermed får han belyst et meget væsentligt spørgsmål vedrørende andengenerationsindvandrernes tilpasning til samfundslivet i Danmark. Han illustrerer, hvordan nogle grupper af indvandrere knytter forbindelse til hinanden og til danskere,

og at de derfor hele tiden opererer med grænsedragning, grænsekontrol og grænseoverskridelse.

Tireli sætter i sin beskrivelse af etniske minoritetsunge i europæiske storbyer fokus på, at diskriminationen sætter etniske minoritetsunge i en udsat position, hvor de udvikler specielle overlevelsesstrategier. Han mener, at forældregenerationen har mistet sin indflydelse i forhold til ungdommen. Ungdommen fungerer som bindeled mellem en mere og mere marginaliseret forældregeneration og det omgivende samfund. "Unge udskiller sig selv symbolsk og tematisk fra forældregenerationen ved at fremhæve deres egne funktioner og færdigheder i dialogen med det omgivende samfund. De danner derved deres eget subsystem med egne grænser, operationer og målsætninger" (Tireli 1999a:199). Tireli fremhæver to tendenser, der er karakteristiske for denne udvikling: En distanceringsproces i forhold til såvel majoritetssamfund som forældre og en rekonstruktionsproces, hvor de forsøger at opfinde nye etniske identiteter og overlevelsesstrategier. De nye identitetssøgeprocesser er efter Tirelis mening karakteristiske ved at centreres om en bekæmpelse af nyracismen. Han identificerer to forskellige søgeprocesser: Den transnationale og den etnisk orienterede identitetssøgeproces (ibid: 207).

Mørck (1998) er en af de kulturforskere, der tillægger de kulturelle strømninger stor betydning. Hun distancerer sig fra en essentialistisk kulturopfattelse, men hun arbejder med modstillingen mellem traditionalitet og modernitet inden for kultur, og hun hævder derudover, at kønsaspektet er meget vigtigt for at forstå etnisk minoritetsungdoms identiteter. Hun har undersøgt, hvad der kaldes "velfungerende" unge, der er i gang med uddannelse. Hun har lavet deltagerobservation og interviews. Hun analyserer en dokumentarfilm, en række radioprogrammer og artikler og interviews i aviser og ugeblade. Hun hævder, at der udvikles nye former for kulturel kreolisering og kønskultur, og hun fortsætter "Samtidig med at de unge udvikler alternative multikulturelle fællesskaber, pendler de mellem temmelig adskilte verdener". Det drejer sig om hjemmet, hvor der hersker en kollektivistisk forståelsesramme og skole- og uddannelsessystemet, hvor der råder en individualistisk menneskeopfattelse (Mørck 1998:295). Undersøgelsen giver imidlertid ikke nogen mulighed for at vurdere, om de beskrevne kreoliseringsprocesser eller pendlingen er karakteristisk for få eller mange.

Røgilds, Tirelis og Mørcks undersøgelser giver nuancerede kvalitative beskrivelser af små grupper unges hverdagsliv; men de har alle brugt selektivt udvalgte informanter, der indtager en særlig position, og det er svært at få noget indtryk af, hvor udbredte de afdækkede tendenser er.

Necif (1996) har på baggrund af data fra en spørgeskemaundersøgelse, der omfatter knap 600 18-24-årige repræsentativt udvalgte tyrkere (svarprocenten var dog under 60) analyseret unge tyrkeres etniske identitet og deres sprogskift. Han beskriver, hvorledes andengenerationsindvandrernes holdninger på flere områder er mere danske end traditionelt tyrkiske, men han påviser også en række forskelle mellem de unge tyrkere indbyrdes, mellem sunnier og alevier, mellem kurdere og tyrkere og ikke mindst

mellem mænd og kvinder. Han beskriver, hvorledes etniciteten hos andengenerationsindvanderne konstrueres som en symbolsk etnicitet. Necef påviser, at der er store forskelle på, hvor hurtigt sprogskiftet sker, og han anfører her, at unge mænds hurtigere sprogskifte formentlig skyldes flere intime forbindelser med danske kvinder. Dansk bliver intimitetens sprog for de tyrkiske mænd. Necef hævder, at eksisterende forskning om etniske minoriteter har forsømt at undersøge seksualitetens betydning.

Prieur (1999a og b) har i sin forskning i etnisk minoritetsungdom først og fremmest været inspireret af Bourdieu og hans medarbejdere. Hun interesserer sig for den komplicerede arveproces, som udspiller sig mellem den ældre generation med en "forældet habitus" og andengenerationsindvanderne, og hun hævder, at unge indvanderes situation forstås bedre som en generationskonflikt eller en konflikt mellem traditionalitet og modernitet end som en kulturkonflikt.

Etniske minoriteter – tilpasning og strategi i forhold til daginstitution og skole

I forhold til daginstitutionerne er det klart, at både forældre og børn tilpasser sig til den situation, at også etniske minoritetsfamilier i Danmark har brug for dagpasning af deres småbørn, og at kommunerne ofte tilskynder dem til at få passet børnene i pasningsordninger, hvor de møder børn og personale med etnisk dansk baggrund.

En evaluering af et integrationsprojekt i Høje Tåstrup kommune (Broch et al. 1999) belyser både forældres og børns strategier i forhold til børnehavelivet. Forfatterne konstaterer, at "de tosprogede forældre, der har indgået i undersøgelsen, generelt har virket meget reflekterede og interesserede omkring deres børns opdragelse og fremtid" (Broch et al. 1999:51 og Gitz-Johansen et al. 1999:30-38): Forældrene kommer kun i lille omfang gennem børnehaven i kontakt med danske forældre. Det konstateres, at de tosprogede børn overordnet formår at glide ind i børnehaven, og man ser dem både lege på tværs af sproglige fællesskaber og inden for sproglige fællesskaber. Vekslen mellem sprog og mikset brug af gloser skaber ikke problemer. Mere vedvarende legerelationer synes derimod at udspille sig inden for det sproglige fællesskab, og børn, der er dårlige til dansk, kan have en tendens til at drive omkring ubemærket af både voksne og børn (Broch 1999:52 og Gitz-Johansen:39-57).

I forskningsmiljøet "Københavnstudier i tosprogethed", der har fokus på etniske minoritetselevers sprogtilegnelse, er der flere forskere, der har beskæftiget sig med de etniske minoritetselevers identitetsudvikling og deres strategier i skolen. Det gælder således Møller (2001), der har set på, hvordan vekslen mellem dansk og tyrkisk (kodevekslen) både har betydning for identitetsudviklingen og forhandlinger om magt mellem eleverne indbyrdes. Møller (2001) har mere bredt undersøgt sammenhængen mellem andetsprogstilegnelsen og identiteten. Hun har fundet, at der er sammenhæng mellem beherskelsen af dansk og den sociometriske position i klassen. Kofoed (1994) har undersøgt, hvorledes det nationale i den danske folkeskole får en dominerende stilling også i skoler med et flertal af elever med etnisk minoritetsbaggrund. Opdelingen i "dem" og "os" påvirker minoritets eleverne. De lever ikke op til de herskende forestillinger om monokulturalitet, og de kender ikke indholdet i den

ationale kode. Men de skaber også andre strategier og udvikler nye handlingspotentialer. Kofoed bruger Bourdieus habitusbegreb som ramme for forståelsen af denne dobbelte påvirkning.

Moldenhawer (2001) anvender et begrebsapparat inspireret af Bourdieu (ibid:70) og Ogbu (ibid:39-55), og hun skitserer på dette grundlag fire forskellige skolestrategier: en tilpasningsstrategi, en socialt opadgående strategi, en alternativ strategi og en defensiv strategi (ibid:100-102). Hun konkluderer, at minoritets eleverne er "lige så forskellige indbyrdes som majoritets eleverne og har tydeligvis forskellige skolestrategier, afhængigt af såvel kapitalmængde og -fordeling som migrantbaggrunde og -motiver" (ibid:241), men minoritets eleverne har en mere tilbageholdende "stil", og minoritets elever med tilpasningsstrategi træder oftere ved siden den herskende undervisningskultur og kommunikationsmåde.

Majoritets elever med tilpasnings- eller socialt opadgående strategi er enten mere kritiske over for undervisningen eller mere fraværende på en demonstrativ måde end minoritets eleverne med de tilsvarende strategier. Det viser sig fx i undervisningsforløb, hvor pakistansk-danske unge med socialt opadgående strategi arbejder mere målrettet med selvstændige opgaver. Minoritets eleverne har dog sværere ved at positionere sig i undervisningen på klassebasis.

De tyrkisk-danske unge med en tilpasningsstrategi har mindre selvtillid og bliver lettere kørt ud på et sidespor i undervisningen end de pakistansk-danske unge. Moldenhawer finder en del af forklaringen på denne sidste forskel i migrantnetværkets udseende i den tyrkiske og pakistanske gruppe. Hun viser, at de forskellige baggrunde giver forskellige udgangspunkter for de to grupper med hensyn til mulighed for at konvertere kulturel, økonomisk og social kapital til skolekapital (ibid:238-247)

Ejrnæs og Tireli (1992) har undersøgt den lille gruppe unge med tyrkisk baggrund, der var i gang med en ungdomsuddannelse. Undersøgelsen sigtede mod at finde frem til de kendetegn, der gjorde, at netop disse unge havde fået fodfæste i det danske uddannelsessystem. Det var karakteristisk, at de unge havde fået moralsk støtte fra forældrene, og at det ellers var deres selvtillid, der var det vigtigste kendetegn. Det var mere almindeligt for disse unge at holde fast ved bestemte etniske træk end for den tilsvarende gruppe i Jeppesens undersøgelse (1989). Eleverne var individualister med stærke motiver for at få en uddannelse. De havde på den anden side også ønske og vilje til at optræde kollektivt for at støtte hinanden og andre, der ville i gang med en uddannelse.

Seeberg (1994) har lavet en undersøgelse af tosprogede elever i gymnasiet og HF. Undersøgelsen bygger på både besvarelser af spørgeskemaer fra studievejledere og interview med både studievejledere og elever. Seeberg nævner en række teorier, der efter hans mening kan fungere som forståelsesramme for etniske minoriteters uddannelsesstrategier, fx Bourdieus teori om felt, kapital og habitus og Højrup's livsformsteori.

Etniske minoriteters tilpasning som forskningsemne – Udfordringerne til forskningen i etniske minoriteter

Etniske minoriteter giver anledning til en række udfordringer til det danske samfund og dermed også til forskningen. Den høje arbejdsløshed for etniske minoriteter, den fremmedfjendske retorik i medierne og blandt politikerne, som lader til at være påfaldende i forhold til ikke bare de andre nordiske men også de andre europæiske lande og endelig den direkte, indirekte og institutionelle diskrimination. Forskningen skal selvfølgelig ikke gøres ansvarlig for disse forhold, men på den anden side må forskningen påtage sig et medansvar for, at retorikken er, som den er, og i hvert fald at forskernes fremstilling af etniske minoriteters situation fylder minimalt i den offentlige debat.

Nedenfor tages nogle af dilemmaerne i forhold til at udvikle forskningen om etniske minoriteters tilpasning til samfundslivet op.

Integrationsbegrebets uegnethed som grundlag for videnskabelige undersøgelser af etniske minoriteters tilpasning til samfundslivet i Danmark

I mange undersøgelser og megen forskning gøres der enten ikke eksplicit rede for, hvordan integration defineres, eller også vælges et vilkårligt integrationsbegreb, som er bestemt ud fra den helt aktuelle kontekst for undersøgelsen, således er en række undersøgelses kriterier for integration helt enkelt defineret ud fra opdragsgiverens ønske om at få evalueret en bestemt indsats i forhold til bestemte succeskriterier som fx at få arbejde, at børnene kommer i daginstitution, at eleverne fortsætter i gymnasiet, eller at der knyttes venskabsforbindelser mellem minoritetsgruppe og majoritetsbefolkning. Integration kommer derfor ofte til at betyde noget forskelligt i forskellige undersøgelser, og der tages ikke hensyn til, at hvad der er hensigtsmæssigt i forhold til én form for integration måske er uhensigtsmæssigt i forhold til en anden form for integration. Integrationsbegrebet sætter hverken fokus på diskrimination eller rettigheder. Integrationsbegrebet er derfor dårligt til at analysere de mange aspekter, der bør indgå i analyser af etniske minoriteters tilpasning til livet i Danmark.

Det er påfaldende, at der kun i få undersøgelser af etniske minoriteters integration foretages en grundig diskussion af forskellige teorier om social integration, som den Zeuner m. fl. (1998) har foretaget ved at tage udgangspunkt i Lockwoods, Parsons, Habermas og Giddens teorier om forholdet mellem systemintegration og social integration. Det diskuteres her, hvordan disse fire teoribidrag kan anvendes som inspiration i forhold til forskning i børns, unges og ældres samfundsmæssige situation. Etniske minoriteters situation bruges ikke som eksempel, skønt næsten al forskning om etniske minoriteter anvender integrationsbegrebet.

Hamburger (1989, 1990, 1993, 1997) er en af de få forskere, der mere eksplicit har forsøgt at forbinde de mere sociologiske teorier om social integration med integrationsbegrebet i etnicitetsforskning. Hun skriver imidlertid selv, "at spørgsmålet om social integration i sin karakter ikke blot er fundamentalt anderledes, men også langt mere kompliceret og flerfacetteret, når det relateres til etniske minoriteter, end når det relateres til andre grupper eller enheder" (1997:135). Hendes fremstilling tydeliggør nemlig, at integrationsbegrebet i diskussioner om etniske minoriteter først

og fremmest bruges som en "model" for den type tilpasning, der anses for ideel (1997:137-142), og det er vanskeligt at se, hvordan de rent sociologiske elementer i integrationsteorien kan belyse den ligheds- eller ligestillingsproblematik, som hun med rette anser for at være helt central, når man skal analysere etniske minoriteters samfundsmæssige placering (ibid:142-164). Hamburger har forsøgt at forbinde at forbinde *modellen* for en "pluralistisk integration"¹³ med *den sociologiske teori* om systemintegration og social integration. Hun inddrager en diskriminations- og ligestillingssynsvinkel, hvilket er yderst relevant i forhold til en meningsfuld definition af pluralistisk integration. Men jeg mener, at det er tvivlsomt, om der opnås noget ved at forsøge at sætte disse begreber i forhold til de sociologiske begreber systemintegration og social integration.

Hamburgers artikel er central, fordi den tydeliggør, at der er tale om to forskellige teoritraditioner som vanskeligt lader sig forene. Teorierne om etniske minoriteters integration er udsprunget af Chicagoskolens disorganisationsperspektiv og det strukturfunktionalistiske perspektiv, og de lader sig vanskeligt forene med de af Lockwood (1964) inspirerede teorier om systemintegration og social integration.

Integrationsbegrebet bruges i forhold til etniske minoriteter til at karakterisere enkeltindviders og familiers forhold til majoritetssamfundet. Herved er det blevet nærliggende at tale om integration som deltagelse på en række forskellige arenaer, der både omfatter helt forskellige sektorer og mange forskellige niveauer, hvilket gør det vanskeligt at forbinde sådanne integrationsbetragtninger med Lockwoods integrationsteori.

Ligheds- og ligestillingsbegreber er vigtige erstatninger for integrationsbegrebet, når etniske minoriteters samfundsmæssige placering skal belyses.

Mikkelsen (2001:25-29) forsøger i sin empiriske undersøgelse at tage udgangspunkt i Hamburgers inddragelse af både system og social integration, men han demonstrerer ikke, hvordan det skulle berige analysen.

Ligestilling og medborgerskab – Nødvendigheden af standarder i form af konventioner, der fastlægger standarder eller behovsteorier

Eksplícitte forsøg på at tydeliggøre forskellige ligestillingsbegrebers nødvendighed i analysen af etniske minoriteter findes hos Tireli (1999b). Ejrnæs (2001) har i en analyse af integrationsloven anvendt et ligestillings- og medborgerskabsbegreb for at påvise, at nyankomne flygtninge blev diskrimineret, at de ikke kunne opnå ligestilling, og at deres medborgerstatus var usikker. I denne analyse var det vigtigt at bruge et ligestillingsbegreb og internationale konventioners antidiskriminationsprincip for at tydeliggøre, at tiltag, der blev lanceret som "integrationstiltag", i virkeligheden viste sig at være diskriminerende og ulighedsskabende.

¹³ Integration "describes a condition in which ethnic groups are able to maintain group boundaries and uniqueness, while participating equally in the essential processes of production, distribution and government" (Cashmore 1996:174)

I en undersøgelse af kommunernes praksis på ligestillingsområdet kunne Ejrnæs og Tireli (1997) vise, hvorledes kun 14% af kommunerne havde formuleret en politik i forhold til etniske minoriteter, og at næsten ingen kommuner havde en politik, der gik ud på fremme ligestilling og bekæmpe diskrimination på arbejdspladser i kommunen. Der kunne ligeledes påvises problemer med hensyn til ligestilling i forhold til at kunne bosætte sig frit og agere politisk og lære og bruge modersmålet. På dette grundlag kunne etniske minoriteters faktiske deltagelse på forskellige arenaer og den fredelige sameksistens mellem minoritetsgrupper og majoritetsbefolkning fremlægges.

Ligestillingsbegrebet og medborgerskabsbegrebet kan udgøre den standard, der betyder, at forskningen på dette område kan bevæge sig ud over at påvise forskellige "italesættelser" af etniske minoritetsgrupper. Forskningen får på denne måde mulighed for at påvise forhold, som er uacceptable i forhold til en ligestillingsmålsætning eller i forhold til en international konvention. Medborgerskabsbegrebet kan udpege de centrale områder ligestillingen skal omfatte (Ejrnæs 2001).

Etniske minoriteter som medborgere og som aktører

En række studier har på det seneste forsøgt at påvise, hvilke indflydelseskanaler etniske minoriteter reelt har, og hvordan etniske minoritetsgrupper faktisk udnytter disse muligheder (Hammer og Bruun 2000, Togeby 2000). En rapport har også sat fokus på sammensætning og indflydelse i de integrationsråd, som 50 borgere i en kommune kan kræve oprettet (De kommunale integrationsråd – en undersøgelse af deres sammensætning, etablering, arbejde og rolle 2001). Der er således sat fokus på den formelle indflydelse etniske minoriteter har, de barrierer, der er for at komme til at udøve indflydelsen, og det omfang etniske minoriteter rent faktisk deltager i politiske processer. Det er oplagt, at den stigende interesse for medborgerskabsbegrebet har henledt opmærksomheden på det demokratiske underskud, som findes i etniske minoritetsgrupper, og det har stimuleret undersøgelser af etniske minoriteter som politiske aktører.

Denne linje videreføres af Mørck (2001), der tydeliggør, hvorledes grupper af unge med anden etnisk baggrund gennem en blanding politiske og sociale aktiviteter har skabt platforme for politisk indflydelse. Hun peger på den betydning foreninger som CEMYC og G2 har haft for en række etniske minoritetsunge.

Schwartz (2001) tager afsæt i, at danske organisationer ikke har været særlig åbne for at give etniske minoriteter indflydelse, og at etniske minoriteter heller ikke selv har taget indflydelsen. Gennem en række delstudier sigter dette projekt under magtudredningen på at synliggøre etniske minoriteter som politiske aktører i en række forskellige sammenhænge. Schwartz tager i dette notat eksplicit afstand fra anvendelsen af begreberne integration og multikulturalisme. Han mener, at medborgerskabsbegrebet giver en ramme for at tydeliggøre etniske minoriteter som aktører, der er politisk aktive i en række forskellige sammenhænge.

Fælles for både Mørcks og Schwartz's formuleringer er, at de først og fremmest bruger medborgerskabsbegrebet som en ramme for opfattelsen af etniske minoriteter som ligeværdige i det danske samfund, og de synliggør etniske minoriteters organisationer og handlinger på forskellige arenaer. Medborgerskabsbegrebet har imidlertid indtil nu ikke frugtbart i forhold til ny- eller en omformulering af en handlingsteori, der indfanger etniske minoriteter som aktører. Bourdieus begreber felt, kapital, habitus og symbolsk vold (Bourdieu og Wacquant 1996 Bourdieu et al.1999) udgør en ramme for fremlæggelse af handlingsstrategier og -taktikker i en række af undersøgelserne, og dette begrebsapparat er indtil videre det mest konsekvent anvendte i forhold til at forstå etniske minoriteter som aktører i det danske samfund.

Den ufrugtbare opdeling i på den ene side en socialkonstruktivistisk diskursanalytisk retning, som har tendens til relativisme og på den anden side en empirisk levkårsbeskrivelse, der har tendens til at blive teoriløs

Jeg har tidligere i dette notat påpeget den opsplitning, som præger forskning i etniske minoriteters tilpasning til livet i Danmark. Jeg vil i dette sidste afsnit problematisere en af de indholdsmæssige opsplitninger, som er mest alvorlig.

Den minutiøse beskrivelse og analyse af etniske minoriteters leveforhold og holdninger udvikles og forbedres i disse år. Der foretages bedre registreringer og dermed bliver der bedre mulighed for at lave registerundersøgelser, der præcist og repræsentativt kan afbillede både den nuværende situation og udviklingsforløb, der laves store interviewundersøgelser mange med opfølgninger, og et nyoprettet analyseinstitut Catinét har interviewere, der kan interviewe på etniske minoriteters modersmål. Der fremkommer således i denne tid mange og mere pålidelige data om etniske minoriteters faktiske forhold. Det er imidlertid sjældent, at disse undersøgelser når længere end til beskrivelser og sammenligninger fx mellem etniske danskere og minoritetsgrupper eller mellem etniske minoritetsgrupper indbyrdes.

Samtidig er der en dominerende socialkonstruktivistisk inspireret teoriudvikling, som afdækker "italesættelsen" af etniske minoriteter deres kultur og deres mangler på forskellige arenaer. Metoderne er forskellige former for diskursanalyser, og i stort omfang er empirien tekster (politikerudtalelser, betænkninger, love, avisartikler og tekster fra radio og TV samt endelig udskrifter fra kvalitative interview med relativt få informanter). Ud fra analyse af disse tekster blotlægges indholdet i forskellige diskurser, og disse dekonstrueres. Hyppigt påvises også moddiskurser eller konkurrerende italesættelser.

Problemet er, at der i denne del af forskningen ikke er undersøgelser af, hvordan disse diskurser påvirker etniske danskere og etniske minoriteter, hvad disse diskurser betyder for begge parters hverdagsliv, og hvilke holdninger og handlinger de giver anledning til?

Nye forskningsområder: diskrimination, ligestilling, medborgerskab – diskursernes betydning for etniske minoriteters levekår – systemintegration og social integration

Der savnes forskning, der sætter fokus på den faktiske diskrimination, der findes i det danske samfund. Selvom der er en erkendelse af, at der findes diskrimination på en række områder, er der endnu kun få empiriske undersøgelser, der kortlægger den personlige, direkte, indirekte og institutionelle diskrimination, der finder sted på forskellige arenaer i Danmark. Der mangler ligeledes undersøgelser af, hvordan denne diskrimination påvirker etniske minoriteters medborgerstatus. Det kunne undersøges gennem undersøgelser, som beskriver på hvilke områder etniske minoriteter ikke har ligestilling eller mangler rettigheder i forhold til borgere med etnisk dansk baggrund.

Der savnes også empirisk forskning, der kan forbinde på den ene side diskurserne og italesættelserne med på den anden side etniske minoriteters faktiske levekår og handlinger. For det første er der behov for at vise, hvorledes samspillet er mellem mediernes diskurser og politikernes lovgivning; dernæst er der behov for at påvise, hvorledes diskurserne påvirker hverdagslivet for etniske minoriteter og deres muligheder for selv at agere. På dette område er der brug for forskning, der viser, hvorledes udvalgte medie- og politikerdiskurser påvirker hinanden, og hvad det betyder for politikeres holdningsdannelse og deres senere beslutninger, der omsættes i love. Dernæst er der brug for forskning, der viser, hvorledes den samlede virkning af disse diskurser og den resulterende lovgivning får indflydelse på etniske minoriteters selvopfattelse, (overlevelses)strategier og handlinger.

Der brug for et teoretisk studie af, hvordan systemintegrationen i samfundet påvirker den sociale integration specielt, hvad angår forholdet mellem majoritetsbefolkningen og etniske minoriteter. Der er en række institutionelle forhold, der har betydning for, hvordan etniske minoriteter og majoritetsbefolkningen handler som aktører i det sociale liv. På dette felt mangler der forskning, der fx undersøger, hvad det betyder samfundets sammenhængskraft, når der fx laves indskrænkninger i etniske minoriteters ret til familiedannelse eller, når de sociale ydelser til flygtninge beskæres.

Som vist er integrationsbegrebet et centralt begreb i megen forskning i etniske minoriteter. Der er derfor brug for et teoretisk studie af alternative begreber og teorier, herunder en særlig undersøgelse af, hvorvidt ligestillings-, medborgerskabs- og rettighedsbegreber kan bruges i forhold til belysning af etniske minoriteters tilpasning til samfundslivet i Danmark.

Litteratur*

- Arenas, J. red. (1997): *Interkulturel psykologi*, København, Hans Reitzels Forlag
- Asplund, J. (1975). Integrationskategorien - en borgerlig tankeform, *Udkast* nr. 1
- Bajaj, K. og Laursen, H. (1988): *Pakistanske kvinder i Danmark*, Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag
- Bjørn, R. og Thøgersen M. (2000): *Integration i praksis: kommunernes første erfaringer med integrationsloven* udarbejdet af PLS Rambøll Management, København, Indenrigsministeriet
- Bourdieu, P. et. al. (1999): *The Weight of the world*, Cambridge, Polity Press
- Bourdieu, P. og Wacquant, L. (1996): *Refleksiv sociologi - mål og midler*. København. Hans Reitzel
- Broch, T., Gitz-Johansen T., Kampmann, J. Nielsen, M. og Andersen, L. (1999): *På lige fod i ukendt terræn*, Høje Tåstrup Kommune, Roskilde Universitetscenter
- Bøggild Mortensen, Lotte (1989): *At være eller ikke være : tyrkisk ungdom i København og Ankara*, (Kultursociologiske skrifter ; nr. 27), Kbh., Akademisk
- Børresen, S. (2000): *Fremmedhed og praksis: Om tyrkiske og pakistanske indvandreres bosætning og boligvalg*, Kbh. Statens Byggeforskningsinstitut
- Cashmore, E (1996): "Integration" In *Dictionary of Race and Ethnic Relations* ed. Cashmore E. ed. New York, Routledge.
- Coleman, D og Wadensjö, E (1999) *Indvandringen til Danmark. Internationale og nationale perspektiver*, Spektrum
- Dahl, J., Jakobsen V., Emerek, R. (1998): *Indvandrere & arbejdsmarkedet*, INDEA-projektet, Aalborg, Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet
- De kommunale integrationsråd - en undersøgelse af deres sammensætning, etablering, arbejde og rolle* (2001)
- Rådet for Etniske Minoriteter, Mellemløst Samvirke, Kommunernes Landsforening, Indenrigsministeriet, <http://www.ms-dan.dk/minoritet/IntRaadRapport/intraadrapport.htm>
- Diken, B. (1998): *Strangers, Ambivalence and Social Theory*, Ashgate
- Diken, B. (1995): *Fra Østtyrki til Vestdanmark: Fra landsbyliv til ghettotilværelse i det fascinerende og kedelige Ikast*, Akademisk Forlag
- Egeblad, C. (1996): *De kommunale indsats på ældreområdet for etniske minoriteter : en undersøgelse*, København, Nævnet for Etnisk Ligestilling
- Ejrnæs, M. (2001): *Integrationsloven – en case, der illustrerer etniske minoriteters usikre medborgerstatus*, AMID Working Paper Series 1
- Ejrnæs, M. og Tireli, Ü. (1997): *Etniske minoriteter og hverdagslivet*, København, Nævnet for Etnisk Ligestilling
- Ejrnæs, M. og Tireli Ü. (1992): *Æblet falder langt fra stammen*, København, Fremad
- Gaarde Madsen, J. (2000): *Mediernes konstruktion af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet*. Århus: Magtudredningen.
- Gaasholt, Ø. og Tøgeby, L. (1996): *I syv sind – Danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere*, Politica
- Gitz-Johansen, T. (2001): *Hvad gør de dog der?: Etniske minoriteters bosætning i et alment boligområde*, Frederiksberg, Center for Forskning i Socialt Arbejde
- Gitz-Johansen, T., Kampmann, J. Nielsen, M. og Andersen, L. Broch, T (1999): *Møder i det pædagogiske rum*, Høje Tåstrup Kommune, Roskilde Universitetscenter
- * Grossberg, L. (2001): *Kulturstudiernes øjeblikkelige stadi*, *Social Kritik* nr. 74
- Hahnemann, L. (1998): *Racistisk chikane og vold i et boligområde*, Dokumentations- og rådgivningscenteret om rasediskrimination
- Hamburger, C. (1997): *Etniske minoriteter og social integration I: Zeuner (red): Social integration*, København, Socialforskningsinstituttet
- Hamburger, C. (1993): "Integration og lighed" I Skutnabb-Kangas, T., Holmen, A. og Phillipson, R. red.: *Antologi om minoriteter* København, Danmarks Lærerhøjskole
- Hamburger, C. (1990): *Assimilation som grundtræk i dansk indvandrerpølse*, *Politica* 22:3
- Hamburger, C. (1989): *Assimilation eller integration? Dansk indvandrerpølse og tyrkiske kvinder*, Århus, Politica

* De med * mærkede titler er ikke inddraget i behandlingen.

- Hammer, O. & Bruun, I. (2000): *Etniske minoriteters indflydelsekanaler*, Århus, Magtudredningen
- Henriksen, I (1985): *Indvandrernes levevilkår i Danmark*, Socialforskningsinstituttet
- * Hjarnø, L. (1998). "Rødderne" fra Blågårds Plads, Esbjerg Sydjysk Universitetsforlag
- Hjarnø, J. (1991): *Kurdiske indvandrere*, Esbjerg : Sydjysk Universitetsforlag
- Hjarnø, J. (1988): *Indvandrere fra Tyrkiet i Stockholm og København*, Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag
- Hjarnø, J. og Jensen, T. (1997): *Diskrimineringen af unge med indvandrerbaggrund ved jobsøgning*, (Papers, migration ; no.21), Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag
- Horst, C. (1991): Marginalisering og etnicisme, *Dansk Sociologi* nr. 4
- Horst, C. (1988): *Integration og assimilation* I Horst, C. red. *Den flerkulturelle udfordring - Socialisation og børn fra etniske mindretal*, Akademisk Forlag
- Hummelgaard, H. og Husted, L. (2001): *Social og etnisk bestemt bosætning årsager og konsekvenser*, AKF-forlaget
- Hummelgaard, H., Husted, L., Holm, A. Baadsgaard og Olrik, B. (1995): *Etniske minoriteter, integration og mobilitet*, København, AKF-forlaget
- Hussain, M. Yilmaz, F. og O'Connor, T. (1997): *Medierne, minoriteterne og majoriteten – en undersøgelse af nyhedsmedierne og den folkelige diskurs i Danmark*, København, Nævnet for etnisk ligestilling
- Integration* (1997): Betænkning afgivet af det af indenrigsministeren nedsatte Integrationsudvalg, København, Indenrigsministeriet
- Jakobsen, V. (2000): Marginalisering og integration- indvandrere på det danske arbejdsmarked 1980-1996. *Tidsskrift for ARBEJDSLIV*, 2. årg. Nr. 2
- Jensen, B. (2000): *De fremmede i dansk avisdebat : fra 1870'erne til 1990'erne*, København, Spektrum
- Jeppesen, K. (1989): *Unge indvandrere*, København, Socialforskningsinstituttet
- Jeppesen, K. og Nielsen, A. (1998a): *Etniske minoritetsbørn i Danmark – det første leveår*, Socialforskningsinstituttet
- Jeppesen, K. og Nielsen, A. (1998b): *Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 : rapport nr. 2 : : Etniske minoritetsbørn i Danmark : det første leveår*, København, Socialforskningsinstituttet
- Jeppesen, K. & Nielsen, A. (2001): *Tosprogede børn i Danmark*. Rapport nr. 4, Socialforskningsinstituttet
- Justesen, P. (2000): *Lighedskravet for etniske minoriteter på arbejdsmarkedet: et menneskeretligt perspektiv*, København : Jurist- og Økonomforbundets Forlag
- Jørgensen, R. & Bülow, V. (1999): "Ali og de fyrretyve k(r)oner: en analyse af Ekstra Bladets kampagne 'De fremmede'" I Hervik, P. red. (1999) *Den generende forskellighed*, København, Hans Reitzels Forlag
- Kofoed, J. (1997): *Med tvivlen som retning - En undersøgelse af unge flygtninge i uddannelse*, Dansk Flygtningehjælp
- Kofoed, J. (1994): *Midt i normalen: om minoriteter og den nationale idé*, (Københavnstudier i tosprogethed ; bd. 24), Kbh., Danmarks Lærerhøjskole
- Körmendi, E. (1986): *Os og de andre. Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge*, København Socialforskningsinstituttet
- Krebs, A.B.M. (1999): *Stress-belastninger og PTSD. En undersøgelse af det kulturelle aspekt i forbindelse med flygtninge, identitet og jeg*, København
- * Kymlicka, W. (1998): *Mångkulturelt medborgerskap*, Nya Doxa.
- Kyvsgaard, B. (2000): *Kriminalitet og national oprindelse 1998*, <http://www.politi.dk>
- Larsen, A. (2000): Etnisk diskrimination, ligestilling og integration på arbejdsmarkedet. *Tidsskrift for arbejdsliv*, årg. 2 nr. 2, 2000.
- * Larsen, J. (1998): *Holdninger til de fremmede forestillingen om bosniske flygtninge i den danske offentlighed* i *Dansk Sociologi*, 1998:1
- Leeson, G.W. (1989): *At blive ældre i et andet hjemland*, København: Senior Forlaget
- Lindblad, P., Mølgaard M. (1993): *Drøm eller virkelighed: alderdommens muligheder - set med indvandrerøjne : en undersøgelse af midaldrende og ældre indvandrere i Rødovre Kommune*, Hellerup, Dansk Gerontologisk Institut
- Lockwood, D. (1964): "Social integration and System Integration" In Zollschan, G.K. & Hirsch. (ed.) *Explorations in social Change*, London Routledge

- Madsen, J. (2000): *Mediernes konstruktion af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet*. Århus: Magtudredningen
- * Madsen, J. (1999): Vold i massemedierne. En socialkonstruktivistisk analyse af massemediernes voldsfremstillinger, *Politica*, Årg. 4, nr. 1
- * Marshall, T.H. (1992): Citizenship and Social Class i Marshall T.H. og Tom Bottomore: *Citizenship and Social Class*, Pluto Press
- Melchior, M. (1990): *Flygtninge Danmark En undersøgelse af flygtninge som kom i perioden 1980 -85 fra Iran, Polen og Vietnam*, København, Socialforskningsinstituttet
- * Mertz, A. Starska E. (1997): Om uledsagede flygtningebørn i Danmark-I:Arenas, J. (1997): *Interkulturel psykologi*, Hans Reitzels Forlag
- Mertz, A. og Starska E. (1991): *Alene i Danmark – om uledsagede flygtningebørn*, København, Dansk Flygtningehjælp og Dansk Røde Kors
- Mikkelsen, F. (2001): *Integrationens paradoks*. København, Catinét
- Mirdal G. (1983): *Tyrkiske kvinder i Danmark: deres somatiske og psykiske tilstand I Indvandrerforskning II*, Statens samfundsvidenskabelige forskningsråd
- Mogensen, G. og Matthiessen, P. (2000a): *Mislykket integration? Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet*, København, Spektrum 2000
- Mogensen, G. og Matthiessen, P. (2000b): *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet*, Århus. Aarhus Universitetsforlag
- Moldenhawer, B. (2001): *En bedre fremtid – Skolens betydning for etniske minoriteter*, København, Hans Reitzels forlag
- * Moldenhawer, B. (1991): Historien om Selma, *Dansk Sociologi* nr. 4 2. Årg.
- * Morken, I. (1999): Innvandrere om medborgere eller fremmedkulturelle? i *Nordiske Udkast* 1999 s. 69 - 82
- Mortensen, L. (1992): På egne præmisser I *Dansk Sociologi I*
- Møller, B. og Togeby, L. (1999): *Oplevet diskrimination*, Nævnet for Etnisk Ligestilling
- Møller, J., Quist, P., Holmen, A. og Jørgensen, J.N. (red.) (1998): *Tosproget udvikling : studier i Køge-projektet*. (Københavnstudier i tosprogethed. Køgeserien; bind K4), Kbh., Danmarks Lærerhøjskole, 1998. - 162 sider.
- Møller, J. (2001) *Identitet og kodevekslen hos unge tosprogede med dansk-tyrkisk baggrund* København, Danmarks Pædagogiske Universitet
- Mørck, Y.(2001): Etniske minoritetsunge og demokratisk medborgerskab I Christensen, A. og Siim, B.: *Køn demokrati og modernitet*, København, Hans Reitzels Forlag
- Mørck, Y. (1998): *Bindestregs-Danskere – Fortællinger om køn, generationer og etnicitet*, Frederiksberg, Forlaget Sociologi
- Nannestad, P. (1999a): *Solidaritetsens pris*, Århus Universitetsforlag
- Nannestad, P. (1999b): Uenighed og videnskabelighed – en umulig symbiose, *Politica* 31. Årg. nr. 4
- Necef, M. (1996): *Ethnic identity and language shift among young Turks in Denmark*, Odense: Center for Contemporary Middle East Studies, Odense University
- Nielsen, H., Rosholm M. Smith, N. & Husted L. (2001): *Intergenerational transmissions and the school-to-work transition of 2. generation immigrants*, CLS Working Papers, <http://www.cls.dk/>
- Nielsen, H., Rosholm M. Smith, N. & Husted, L. (2000): *Employment and Wage Assimilation of Male First Generation Immigrants in Denmark*, CLS Working Papers, <http://www.cls.dk/>
- * Ottosen M.(1993): *Os og dem – gensidig tilpasning*, København, Socialforskningsinstituttet
- * Ottosen, M. (1992): *Kan de få arbejde? De fremmede i Danmark I*, København, Socialforskningsinstituttet
- * Parsons, T. (1994): "Full Citizenship for the Negro American: A sociological Problem" In *Daedalus*, 1965, vol. 94 pp. 1009-1054
- * Pedersen, L. & Selmer, B (1991): *Muslimsk indvandrerungdom. Kulturel identitet og migration*, Århus, Århus Universitetsforlag
- Praktikpladssituationen for etniske minoriteter* (1996), København, Nævnet for Etnisk Ligestilling
- Preis, A. (red.) (1998): *Kan vi leve sammen? : integration mellem politik og praksis*, København Munksgaard
- Preis, A.(1996): *Flygtninge, sandheden og andre gåder*, København, Munksgaard, Rosinante
- Prieur, A. (1999a): Arvens modsigelser, *Social Kritik* nr. 65-66

- Prieur, A. (1999b): Maskulinitet, kriminalitet & etnicitet, *Social Kritik* nr. 65-66
- * Rahbek, B. (1987): *Børn mellem to kulturer*, København, Hans Reitzels Forlag
- Rasmussen, L. (2001): *De første skridt i Danmark*, København, Nævnet for Etnisk ligestilling
- Rasmussen, H. (2000): *Dem og os : det multi-etniske Danmark København*, Tiderne Skifter
- * Rehof, L. (1995). *Race og ligebehandling – om dansk og international ret*, København, Nævnet for etnisk ligestilling
- * Røgilds, F. (2001): Kulturstudiernes identitetskrise, *Social kritik* nr. 74
- Røgilds, F.(1995): *Stemmer i et grænseland – En bro mellem unge indvandrere og danskere*, København, Politisk Revy
- * Seeberg, P. (red.) (2000): *Ubekvemme udfordringer- Aktuelle tendenser i den danske og europæiske indvandrerdiskussion*, Odense Universitetsforlag
- Seeberg, P.(1995): *Tosprogede elever i gymnasiet og HF*, København, Undervisningsministeriet, Gymnasieafdelingen
- Schierup, C.-U. (1993): *På kulturens slagmark – Mindretal og størretal taler om Danmark*, Esbjerg, Sydjysk Universitetscenter
- Schierup, C.-U. (1988): *Integration? Indvandrere kultur og samfund*, Holstebro: Billesøe & Batzer
- Scmidt, G og Jakobsen, V. (2000): *20 år i Danmark – En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer*
- * Schwartz, J. (2001): Beyond Integration Policy and Identity Politics?, Workshop Paper for AMID Conference, Aalborg University, August 29-30
- Schwartz, J. (red.) (1998): *Et midlertidigt liv: Bosniske flygtninge i de nordiske lande*, København, Nordisk Ministerråd
- Schwartz, J. (1985): *Reluctant hosts: Denmarks Reception of Guest Workers*, Kultursociologiske skrifter nr. 21, København, Akademisk Forlag
- Singla, R. (1999): *Youth relationships and ethnicity: a social psychological study : implications for psychosocial intervention*, Copenhagen : Institute of Psychology, University of Copenhagen
- * Sjøberg, G., Gill, E.A., Williams, N. (2001): A Sociology of Human Rights, *Social Problems* 48,1:11-47
- Skutnabb-Kangas, T. (1990): *Minoritet, sprog og racisme*, Tiden 1990
- Staunæs, D. (1998): *Transitliv : andre perspektiver på unge flygtninge*. København, Politisk Revy
- Stjer, C. (1999): *Hvad siger de selv?: indvandreres og flygtninges integration i det danske samfund*, København, Celesta Research
- Tilia, G. (1998): *Gør velfærdssystemet flygtninge til klienter - Et tamilsk eksempel*, Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag
- Tilia, G. (1996): *Tamiler i Vestjylland - Integrationsproces arbejdsmarked og kommunale strategier*, Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag
- Tireli, Ü. (1999a): *Hverdagens erobring – Etniske minoritetsunge europæiske storbyer*, Hans Reitzels Forlag
- Tireli, Ü. (1999b): Blandt os eller af os? – betragtninger på etnisk ligestilling og medborgerskab i *Artikelsamling. Etnisk ligestilling i kommunerne*, Nævnet for Etnisk ligestilling
- Toft, S. (1999): "A-manden, Amin og antropologen: et essay om Jyllands-Postens fremstillinger af 'fremmede' og om læsernes opfattelser af forskellighed" I Hervik, P. red. (1999) *Den generende forskellighed*, København, Hans Reitzels Forlag
- Togebly, L. (2000): Et demokrati, der omfatter alle, der bor i Danmark? i J. Goul Andersen et al. (red.) *Den demokratiske udfordring*, København, Hans Reitzel
- Togebly, L. (1999): Hvem sagde videnskabelighed, *Politica* 31. Årg. nr. 4
- Togebly, L. (1998): Danskerne og det multikulturelle, *Politica* 30. Årg. nr. 2
- Togebly, L. (1997a): Er vi ved at vænne 'os' til 'dem', *Politica*, 1997:1.
- Togebly, L.(1997b): *Fremmedhed og fremmedhad i Danmark : teorier til forklaring af etnocentrisme*, Kbh., Columbus
- * Turner, B. (1993): Outline of a theory of Human Rights i Sociology, 1993 vol 27 i Turner, Brian S. og Peter Hamilton (ed.) (1994): *Citizenship – Critical Concepts*, Routledge, New York, vol II: 461 - 482

- * Turner, B. (1990): Outline of a theory of Citizenship, *Sociology*, 1990, vol. 24, pp. 189-217, i Turner, Brian S. og Peter Hamilton (ed.) (1994): *Citizenship – Critical Concepts*, Routledge, New York, vol I: 199-226
 - * Turner, B.S. og Hamilton, P. (ed.) (1998): *Citizenship – Critical Concepts*, Routledge, New York, vol. I og II
- Udlændinges integration i det danske samfund*, (2001): Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark, København, Indenrigsministeriet, <http://www.inm.dk/publikationer/integration2001/index.htm>
- Zeuner, L. Bunnage D. Ottosen M. og Christoffersen M. (1998): *Sociologisk teori om social integration – Teorier af Talcott Parsons, David Lockwood, Jürgen Habermas og Anthony Giddens og disses perspektiver for det empiriske arbejde*, København, Socialforskningsinstituttet

© Morten Ejrnæs

ISSN 1601-5967

Published by:

AMID

Aalborg University

Fibigerstraede 2

DK-9220 Aalborg OE

Denmark

Phone + 45 96 35 91 33

Fax + 45 98 15 11 26

Web: <http://www.humsamf.auc.dk/amid>

AMID – Akademiet for Migrationsstudier i Danmark
The Academy for Migration Studies in Denmark

Director: Professor dr. phil. Ulf Hedetoft

The Academy for Migration Studies in Denmark, AMID, is a consortium consisting of researchers at research centers representing three institutions of higher education and two research institutes. AMID is supported by the Danish Research Councils of the Humanities and the Social Sciences.

The Consortium consists of the following members:

Aalborg University--Department of Sociology, Social Studies and Organization, Department of Economics, Politics and Administration, as well as *SPIRIT* (School for Postgraduate Interdisciplinary Research on Interculturalism and Transnationality) and Institute for History, International and Social Studies. Aalborg University is the host institution.

The Aarhus School of Business--CIM (Centre for Research in Social Integration and Marginalization).

Aarhus University--Department of Political Science.

The Danish National Institute of Social Research (Socialforskningsinstituttet, SFI).

The Institute of Local Government Studies (Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, AKF).